

нага ў адной аманімічнай пары. Прычына, відавочна, у прадузятым стаўленьні беларуса да ўсяго цялеснага, найперш звязанага з эротыкай і сэксам. Вось чаму ўжо першыя рэфарматары і стваральнікі беларускай мовы імкнуліся „разьвесці“ амонімы на два розныя словы. Вацлаў Ластоўскі прапаноўваў *члены цела* называць чэлесамі, а *членаў таварыства* — чальцамі. Да сёння яшчэ нельга сказаць, што гэтыя наватворы прыжыліся. Але ўжо шмат хто карыстаецца імі.

На хвалі моўнага адраджэньня часоў Дэкларацыі сувэрэнітэту Рэспублікі Беларусь замест *члена* з агульнае маўклівае згоды пачаў шырока выкарыстоўвацца „сябар“. Гэты факт пацвярджае зноў жа зусім не імкненьне адстароніцца ад расейскае мовы, а згаданае эстэтычнае непрыняцьце звышэмацыйнага *члена*. Праўда, „сябар“ на месцы *члена* стварае для карыстальніка беларускае мовы пэўныя праблемы. Сябар партыі або калегіі адвакатаў гучыць хутчэй як прыхільнік, а ня ўдзельнік партыі ці калегіі.

Яшчэ больш блытаная сытуацыя стварылася з *членам цела*. Дзякуючы „Дамавікамэру“ Адама Глёбуса прыдуманая Ластоўскім слова „*чэлес*“ устойліва асацыюецца цяпер з мужчынскім палавым органам і ні з чым іншым. Таму спроба Васіля Сёмухі выкарыстоўваць гэтае слова ў перакладах біблейскіх тэкстаў у шырэйшым значэньні прыводзіць часам да анэкдатычных вынікаў. Словы пра патрэбу даглядаць і берагчы *чэлесы* свае могуць успрымацца з эратычным падтэкстам.

Акрамя ўжо згаданага ўдзельніка, „Слоўнік сынонімаў“ прапануе яшчэ і супольніка, і партнэра. Але й тут поўнае дакладнасьці няма. Не эўфэмізуецца ў беларускай мове *член*. І канца пошукам пакуль не відаць. У такіх выпадках справа, відаць, зрушыцца не мэханічнай заменай аднаго слова на другое, а зьменаю стэрэатыпаў, якія пануюць у грамадстве, і самога грамадства. Некалі жывая плынь беларускае мовы, безумоўна, знойдзе прымальныя для ўсіх назовы згаданых паняцьцяў. І гэта ўжо ня будзе эстэтычна чужое і звышэмацыйнае слова „*член*“.

Шахматы

Андрэй Дынько

Старая беларуская шахматная школа спаткала свой „мат“ — а мат па-пэрсідзку і арабску значыць „сьмерць“ — пад нацысцкімі кулямі ў менскім і віленскім гета. Новых шахматыстаў разьмеркавалі ў Беларусь з Расеі ў рамках праграмы аднаўленьня разбуранай гаспадаркі. Тады ў Беларусь прыбылі гросмайстры Суэцін і Баляслаўскі, будучая віцэ-чэмпіёнка сьвету Кіра Зварыкіна, а таксама будучы міжнародны майстар Якаў Сакольскі, якому судзілася распрацаваць самы беларускі шахматны пачатак.

Калі ў сычыльянскай абароне ці ангельскай партыі наперад сунуць пешку (якую па-беларуску, паводле Ластоўскага, можна называць таксама ніжнікам) ад слана (або вышніка), у французскай абароне — ад каралевы (або кралі), у стараіндыскай — ад каня, але асыярожна, на адну клетку, дык у беларускім дэбюце Сакольскага першым жа ходам пешка вырываецца ад каня аж на дзьве клеткі наперад — b4!

Дэбют Сакольскага — пачатак цалкам алягічны. Здаровы шахматны глузд патрабуе напачатку захопліваць цэнтар, а не мітусіцца на флянгах. Дэбют Сакольскага па вялікім рахунку — досыць прымітыўная пастка, разьлічаная на недасьведчанага праціўніка, які адкажа на ф'янкета белых каралеўскай

пешкай, а пасля абароніць гэтую пешку канём ды страціць яе. Два разы ў такую пастку ня трапіш. Дэбют Сакоўскага — па-дзіцячаму авантурны.

Як трэнэр, Сакоўскі дасягнуў большых поспехаў, чым як тэарэтык. Ён выхаваў першага гросмайстра-беларуса, Віктара Купрэйчыка. Сьледам за Купрэйчыкам прыйшлі Барыс Гельфанд і Ілья Сьмірын. Праўда, як прыйшлі, так і пайшлі, дакладней, паехалі ў Ізраіль. Разам зь яшчэ 90 000 беларускіх жыдоў. Ні той, ні другі дэбюту Сакоўскага ўжо не ўжывалі.

Купрэйчык жа заслужыў славу нашай школе *шахматаў*, але большасць людзей ён памятна тым, што, адзіны зь сябраў Алімпійскага камітэту, ён наважыўся выступіць проці абраньня Аляксандра Лукашэнкі на старшыню гэтай арганізацыі ў 1997 годзе.

Жаданьне беларускага „шаха“ ажыццявілася, але ніхто яшчэ не абверг той праўды, што надмернае імкненьне да арыгінальнасьці ўрэшце ўсё ж вылязіць бокам, як тая пешка ў шалёным дэбюце Сакоўскага.

Шлюб

Рыгор Сітніца

У беларусаў можна *шлюб* узяць ці *шлюбам* пабрацца. Людзі нашага краю ў *шлюб* уваходзяць, *шлюб* ладзяць, да *шлюб*у ідуць ці, як пьецца ў даўняй песьні, — маладую дзеўчыну да *шлюб*у вядуць.

Але ў нас ніколі ў *шлюб* не ўступаюць, як можна, прыкладам, уступіць зьнянацку ў „законны брак“ альбо яшчэ ў штосьці больш непрыстойнае і брыдкае. Ці ж не таму на беларускім вясельлі адным за лепшых тостаў было зьгачаньне маладым, каб іхны *шлюб* ніколі не ператварыўся ў брак.

Як ні спрабую перакласьці па-беларуску расейскія „узы брака“, выходзіць зусім невясёлае — *шлюбныя пумы*.

Бываюць *шлюб*ы паводле каханьня ці паводле разьліку, бываюць таемныя, фіктыўныя ці авантурныя — „безь мяне мяне жанілі“. Бываюць *шлюб*ы ўзаемна жаданья і шчаслівых, няшчасных, прымусовых, няроўных і нават трагічных. Кшталтам таго, што гвалтам навязваюць чужыя аблуды сваты нашай маладой цнатлівай нявесьце-Беларусі зь перастарэлым ды невылучна-распусным і хранічна-нецьвярозым суседам-жаніхом, які даўно ні на што ўжо ня варты са сваім шматлікім пярэстым гарэмам, але ж да чужога і маладзейшага ўсё яшчэ агідна ласы.

І калі даць веры, што *шлюб*ы вершацца на нябёсах, дык крыў нас Божа ад гэткага *шлюб*у, за якім ужо і не хаваючыся паўстае бессаромна-пажадлівае мурло суседзкага браку, ад якога, як ведама, калі і нараджаецца нехта, дык адно нямоглыя і недаўгавечныя байструкі.

Шлях

Сяргей Дубавец

Калі б мяне папрасілі адным словам выказаць увесь беларускі лёс зь ягоным бясконцым цяргеньнем і рэдкім шчасьцем, я б вымавіў слова *шлях*. Бо *шлях* — гэта й ёсьць лёс, які мы праходзім *шляхам жыцьця* або *шляхам гадоў*. Увесь наш досьвед і сэнс нашага руху па зямлі ўвабрала гэтае слова. Таму цэлая беларуская газета або кніга можа называцца кароткім знакавым словам „*Шлях*“. Каб адчуць гэтую знакавасьць, варта параўнаць *шлях* з